

Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD), Cilt 3, Sayı 6, Temmuz 2016, ss. 1-18.

Journal of Ottoman Legacy Studies (JOLS), Volume 3, Issue 6, July 2016, pp. 1-18.

ISSN 2148-5704

DOI Number: 10.17822/omad.2016620346

ASIRLARA TANIKLIK EDEN ESERLER: *DRİNA KÖPRÜSÜ* VE *FETVA YOKUŞU*

Works That Bear Witness To Centuries: Drina Köprüsü and Fetva Yokuşu

M. Onur HASDEDEOĞLU*

Özet: Mimari eserler insanlığın hizmetine sunulduğu günden başlayarak var oldukları süre boyunca asırlara tanıklık ederler. Kimi zaman bu eserler yazarlar vasıtasıyla dile gelerek asırlar boyunca şahit oldukları olayları insanoğluna anlatırlar. İvo Andrić, dünyaca ünlü *Drina Köprüsü* romanının merkezine Sokollu Mehmet Paşa tarafından Doğu ile Batı'yı birleştirmek için Drina Nehri üzerinde yaptırılan köprüyü alarak köprünün tanıklık ettiği üç buçuk asırlık dönemi işler. Durali Yılmaz ise *Fetva Yokuşu* romanında, burada alınan kararlar ile dünya tarihinin şekillenmesinde asırlar boyu pay sahibi olan bir semtin öyküsünü, Yeniçerilerin idamında kullanılmak üzere yaptırılmış olan Cellat Taşı'nın dilinden okurlara aktarır. Adı geçen her iki roman arasında kurgu, yapı ve tema bakımından önemli benzerlikler mevcuttur. Bu çalışmada *Drina Köprüsü* ve *Fetva Yokuşu* romanları karşılaştırmalı biçimde incelenerek iki roman arasındaki benzer unsurlar ortaya konmuştur. Böylelikle iki coğrafyada yüzyıllar içerisinde yaşanan siyasal ve toplumsal değişim süreci karşılaştırmalı biçimde analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İvo Andrić, Drina Köprüsü, Durali Yılmaz, Fetva Yokuşu, karşılaştırmalı edebiyat

Abstract: From the day that architectural works had been served for humanity, they bear witness to centuries. Sometimes they find a voice in literature so that they Express the events which they bear witness to. In his novel "Drina Köprüsü", Yugoslavian writer Ivo Andrić places the bridge which had been built by Sokollu Mehmet Paşa with the purpose of uniting East and West into center of the plot to depict three and a half centenary which the bridge bore witness to. One of the writers in Turkish literature, Durali Yılmaz, in his novel "Fetva Yokuşu", expresses the story of a district which has an important role for centuries in shaping the world history with the decisions which had been taken in the novel, by the language of Cellat Taşı that had been made for janissary execution. There are substantial similarities between these two novels in terms of fiction, structure and theme. The aim of this study is to show the similarities and differences between the two novels Drina Köprüsü and Fetva Yokuşu through a comparative analysis in respect of structure and theme.

Key Words: Ivo Andrić, Drina Köprüsü, Durali Yılmaz, Fetva Yokuşu, comparative literature

Giriş

XIX. yüzyılda müstakil bir disiplin olarak Avrupa'da ortaya çıkan karşılaştırmalı edebiyat bilimi, farklı milletlere ait, farklı dillerde yazılmış en az iki eserin yapı, tema, konu vb. açılardan incelenerek, bu eserler arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları tespit etmeyi amaçlar.¹ Edebiyat araştırmalarının bağımsız disiplinler hâlinde ayrılmasına karşı çıkanlar olmasına rağmen karşılaştırmalı edebiyat çalışmaları muhtelif bilim ve sanat dalları ile farklı dillerde yazılmış edebî eserler arasında yapılmaya devam etmektedir.² Bu anlamda eser, millî değerleri merkeze aldığı ölçüde evrenselleşir. Edebiyat sanatçıları kendilerini yetiştirirken, pek çok farklı yazardan, dolayısıyla pek çok farklı kültürden beslenirler ve eserlerinde bir şekilde bu etkilerin izleri görülür. Paul Valéry'nin "Aslan yediği ve sindirdiği koyunlardan oluşur." ifadesi, bu

* (Yrd. Doç. Dr.), Kastamonu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Kastamonu/Türkiye, e-mail: o.hasdedeoglu@kastamonu.edu.tr

¹ Gürsel Aytaç, *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*, Say Yay., İstanbul 2013, s. 15.

² İnci Enginün, *Mukayeseli Edebiyat*, Dergâh Yay., İstanbul 2011, s. 8.

etkiyi çarpıcı biçimde özetler.³ Fakat sanatçının özgünlüğü, eserin orijinalliği ile doğru orantılıdır. Ortaya çıkan eser, taklitten öteye geçmezse ne eser ne de yazarı kalıcı olabilir.

Dünya edebiyatında aynı ya da benzer bir konunun, benzer tekniklerle ele alındığı pek çok eser mevcuttur. Bu çalışmada, yapısal ve tematik benzerliklerin tespit edildiği *Drina Köprüsü* ve *Fetva Yokuşu* romanları karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. İncelenen iki roman da konusuna göre “tarihî roman” kategorisine dâhildir. *Drina Köprüsü* romanının merkezinde XVI. yüzyılda stratejik bir plan doğrultusunda Sokollu Mehmet Paşa tarafından Drina Nehri üzerinde inşa ettirilen “Drina Köprüsü” yer alır. *Fetva Yokuşu* romanının başkahramanı ise idam cezasına çarptırılan yeniçerilerin infazında kullanılmak üzere XVI. yüzyılda yaptırılan “Cellat Taşı”dır. Romanlarda tespit edilen yapısal ve tematik unsurlar ayrı alt başlıklar altında ele alınarak benzer yönler ortaya konmuştur.

Yapısal Açıdan Karşılaştırma

Olay Örgüsü⁴

Anlatma esasına bağlı bir tür olan roman için olay örgüsü, terkinin oluşumunda temel bir unsurdur. Zira bir romanın yapısal unsurlarını oluşturan mekân, kişiler ve zaman, olay örgüsüne bağlı olarak şekillenir. Bu bölümde yapısal benzerlikleri karşılaştırmalı olarak ele alınan romanların olay örgüleri arasında da benzerlikler ortaya konmuştur. İncelemeye geçmeden önce söz konusu romanların yazarları hakkında kısaca bilgi vermekte fayda vardır. *Drina Köprüsü*⁵ romanının yazarı İvo Andriç, 9 Ekim 1892 tarihinde Bosna-Hersek’in Travnik şehri yakınlarında Dolac köyünde dünyaya gelir. 1924’te “Osmanlı Yönetimindeki Bosna-Hersek’te Kültür Yaşamı” başlıklı teziyle doktora eğitimini tamamlar. *Drina Köprüsü* romanı 1945 yılında yayımlandıktan sonra Andriç’e dünya çapında ün kazandırır. 1961’de Nobel Edebiyat Ödülü’nü kazanan yazar, 13 Mart 1975’te Belgrad’da hayatını kaybeder. Andriç’in en ünlü eseri *Drina Köprüsü* pek çok dünya diline aktarılır, Türkiye’de yayımlanan birinci baskısı ise iki buçuk ay gibi kısa bir sürede tükenir.⁶ *Fetva Yokuşu*⁷ romanının yazarı Durali Yılmaz ise 1948’de Denizli’nin Acıpayam ilçesine bağlı Köke köyünde dünyaya gelir. 1987’de “Türk Romanının Doğuşu ve Ahmet Mithat Efendi” başlıklı teziyle yeni Türk edebiyatı doktoru olur. Bu alanda 1993 yılında profesör unvanını alır. Yazarın en tanınmış romanlarından olan *Fetva Yokuşu*, 1978’de yayımlanır. Yazarlık çalışmalarının yanı sıra akademik görevini de sürdüren Yılmaz, bugüne kadar pek çok üniversitede akademik ve idari görevler almıştır.

Drina Köprüsü romanı, merkezinde Drina Köprüsü’nün yer aldığı, farklı zaman dilimlerinde cereyan eden tarihî olayların kronolojik sıra ile birbirini takip ettiği metin halkaları⁸ hâlinde kurgulanmış bir eserdir. Yirmi dört bölüm hâlinde, tanrısal bakış açısı⁹ ile aktarılan

³ Emel Kefeli, *Karşılaştırmalı Edebiyat İncelemeleri*, Kitabevi, İstanbul 2000, s. 12.

⁴ Olay örgüsü: Belli bir konu çevresinde var olan birden fazla olayın, sebep sonuç ilişkisine bağlı bir biçimde oluşturdukları organik bütündür. Prof. Dr. İsmail Çetişli, *Metin Tahlillerine Giriş 2*, Akçağ Yay., Ankara 2004, s. 60.

⁵ İvo Andriç, *Drina Köprüsü*, çev. Hasan Âli Ediz-Nuriye Müstakimoğlu, İletişim Yay., İstanbul 2015, 353 s. Çalışmada, eserin bu baskısından faydalanılmıştır.

⁶ Hasan Âli Ediz, “Drina Köprüsü ve İvo Andriç Üzerine”, *Drina Köprüsü*, İletişim Yay., İstanbul 2015, s. 8.

⁷ Durali Yılmaz, *Fetva Yokuşu*, Beka Yay., İstanbul 1992. Çalışmada, eserin bu baskısından faydalanılmıştır.

⁸ Her metin parçasının bir manası olduğu gibi metnin tamamının da bir manası vardır. Zira her metin değişik seviyelerde bir sistem hüviyetiyle karşımıza çıkar. Sistemi meydana getiren bir parçanın yalnız başına bir değeri vardır. Sistem içinde yükledikleri görevler bakımından bu parçaların fonksiyonları da ayrı ayrıdır. Ancak bu sistem de kendisinden başka, kendisinden daha üst seviyede bir sistemin parçası durumundadır. [...] Bunlara metin seviyesinde “mana birlikleri” denilebileceği gibi “metin halkası” denebilir. Bkz. Şerif Aktaş, *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, Akçağ Yay., Ankara 2005, s. 22-3.

⁹ İlahî/tanrısal bakış açısı: Hikâye ve romanın tarihinde yazarların yaygın biçimde tercih ettikleri bir bakış açısı ve anlatıcı tarzıdır. İlahî/tanrısal bakış açısına sahip olan bu anlatıcı, hikâye ve romanın itibari dünyasının kesin hâkimi; hatta tanrısı durumundadır. Bu sebeple itibari dünyada yaşanmış, yaşanan ve yaşanacak olan her şeyi bilir, görür ve duyar. Onun son derece geniş bilme, görme, duyma imkânı, kahramanların gönlü veya kafasından geçenleri okumaya kadar uzanır. Bu noktada onun için imkânsızlık söz konusu değildir. (Çetişli, 2004, s. 84.)

romanda, kronolojik bir sıra takip eden vaka zamanı ilerledikçe kahramanlar değişir, fakat Drina Köprüsü, nesillerin değişimine tanık olan ve kuşakları birbirine bağlayan en önemli unsurdur. Roman, Drina Nehri'nin coğrafi konumunun tanıtımı ile başlar. Bu tasvirî tanımdan sonra yazar, romanın merkezindeki Drina Köprüsü'nü tasvir eder. Köprü'nün eşsiz mimari güzelliğini öven Andriç, bu köprü'nün inşasından sonra Vişegrad'ın ticari ve siyasi manalarda kazandığı stratejik önemin üzerinde durarak, köprü'nün ayaklarının yer aldığı kıyı kasabalarının yüzyıllar içerisinde nasıl geliştiğinin altını çizer. Yazar, Drina Köprüsü'nün tek fonksiyonunun yalnız nehrin doğu ve batı kıyısını birbirine bağlamaktan ibaret olmadığını; tıpkı Doğu ile Batı'yı bağladığı gibi, yüzyıllardan beridir bu coğrafyada yetişen kuşakları da birbirine bağladığını belirtir. Bunun en büyük göstergesinin ise Drina Köprüsü hakkında yüzyıllar boyunca anlatılagelen pek çok masal ve hikâye olduğunu söyler. Köprü'nün tam ortasında yer alan ve halk arasında "Kapiya" denen teras kısmı ise Vişegradlıların toplumsal ve günlük yaşantısında önemli bir yer tutar. Kapiya, roman boyunca anlatılan gündelik yahut tarihî pek çok olaya şahitlik eder.

İkinci bölümde 1516 yılına giden Andriç, yıllar sonra bu kasabaya büyük bir stratejik önem kazandıracak olan köprüyü inşa ettirecek olan Sokollu Mehmet Paşa'nın, ailesinden alınıp İstanbul'a, saraya getirilişinden, tarih sahnesinde büyük başarılarla imza atacak önemli bir devlet adamı oluşuna kadarki süreçten kısaca bahseder. Doğduğu topraklarda hem o bölgedeki insanların hem de yıllar boyu hizmet ettiği devletinin yararına bir eser bırakmaya niyetlenen Sokollu'nun 1571'de verdiği emirle yapımına başlanan ve beş yılın sonunda tamamlanan Drina Köprüsü, daha inşa çalışmalarının başladığı günden itibaren efsaneleşerek, pek çok halk hikâyesinin de başkahramanı olacaktır.

Drina Köprüsü'nün yapımına başlandığı dönem, Osmanlı Devleti'nin en güçlü olduğu dönemdir. İnşaatı engellemeye çalışanların girişimleri, güçlü Osmanlı yönetimi sayesinde kısa sürede bertaraf edilir ve Köprü beş yılda tamamlanarak faaliyete geçer. Beş yılın sonunda, Köprü'nün açılışı şerefine düzenlenen tören, Osmanlı Devleti'nin gücünün ve zenginliğinin bir diğer göstergesidir. Halka verilen ziyafette Köprü'nün inşasında çalışan işçilere elbiseler, paralar dağıtılır, eğlenceli yarışmalar ve oyunlar düzenlenir, et ve tatlının yanı sıra kazan kazan pişirilen helva halka ikram edilir. Bu törende doyusya eğlenen halk, Sadrazam'a ve eserlerine uzun ömür vermesi için dualar eder (Bkz. Drina Köprüsü, s. 71). O güne kadar Drina Nehri'nin bir kıyısından öbür kıyısına ancak belli dönemlerde ve sadece sal aracılığıyla geçebilen halkın gözü önünde, Sokollu Mehmet Paşa sayesinde bir mucize gerçekleşmiştir. Zaman içinde, Avrupa karşısında Osmanlı'nın zayıf duruma düşmesi, devletin Balkan coğrafyasındaki hâkimiyetinin de kademe kademe azalmasına sebep olur. Osmanlı'nın zayıflayışının ve çöküşünün halk üzerindeki derin tesirlerini, roman boyunca başkent İstanbul'dan kilometrelerce uzakta yer alan Vişegrad kasabasında yaşanan olaylardan takip etmek mümkündür.

Drina Köprüsü romanı gibi bir tarihî roman olan *Fetva Yokuşu*'nun vaka zamanı da *Drina Köprüsü* ile aynı yüzyılları kapsar. Roman, XVI. yüzyılın ikinci yarısından 1924 yılının Mart ayına, Hilafetin kaldırılışına kadarki süreçte Osmanlı'da yaşanan tarihî olayları Süleymaniye semtindeki Ağa Kapısı'nı merkeze alarak, Cellat Taşı'nın gözünden anlatır. Bu şekilde, romanda Osmanlı'nın dünya siyasetine yön verdiği dönemden başlanarak, Yeniçeri Ocağı'nın çözüldüğü ve nihayetinde devletin çöküş süreci anlatılır.

Drina Köprüsü gibi tanrısal bakış açısı ile anlatılan ve bölümleri kronolojik bir sıra takip eden metin halkalarından oluşan *Fetva Yokuşu*'nda, yüzyıllar içerisinde olaylar değiştikçe kişiler de değişir. Başkahraman Cellat Taşı ise yüzyıllar boyunca yaşanan ve Osmanlı'nın kaderini değiştiren pek çok olaya tanıklık etmek suretiyle romanda anlatılan ve farklı zamanlarda geçen olaylardaki bağlayıcı unsur olur. Cellat Taşı, insana ait özellikler yüklenmiş olması ile Drina Köprüsü'nden ayrılır. O, insanlar tarafından toprak altından çıkartıldığı andan itibaren roman boyunca çevresinde yaşanan olaylar karşısında daima farklı duygusal tepkiler verir. Cellat Taşı'nın değişen duyguları, yazar aracılığıyla okura aktarılır. *Drina Köprüsü ve Fetva Yokuşu*

romanlarının merkezinde yer alan bağlayıcı unsurların insan yapısı nesnelere olması, iki roman arasındaki en önemli ortak noktadır.

Romanın başlangıcında Cellat Taşı, insanlar tarafından gün yüzüne çıkartılmadan evvel, dünyada olup bitenlerden habersiz, soğuk ve nemli toprağın altında büzülmüş, sessiz ve kımlıtsız uyuyan bir taş kütleli iken; bir gün insanlar gelerek bu taşı toprak altından çıkartınca onun da kaderi şekillenir. Ezelden beridir toprakla bir bütün hâlinde yaşayan ve tüm dünyası topraktan ibaret olan taş, topraktan ayrıldığı anda kendini yalnız ve çırılçıplak hisseder. Bir at arabasına yüklenerek İstanbul'a doğru ilk ve son yolculuğuna çıkan ve henüz nereye, niçin götürüldüğünü anlayamayan taş, yolculuk esnasında insanların kendisine karşı ilgisizliğine gücendir. İstanbul'da bir mermer ustasının dükkânının avlusuna getirilip bırakılan taş, henüz hiçbir şey anlayamamıştır. Fakat kısa bir süre sonra avluya gelen bir yeniçeri, ustanın yanına gelip taşı göstererek bir şeyler anlatınca içinde bir merak uyanır. Yeniçerinin tarifi doğrultusunda taşı yontup şekillendiren usta, onu işlenmiş diğer mermerlerin yanına aldırır. Heybetli görüntüsüyle oradaki işlenmiş diğer bütün taşlardan farklı olduğunu anlayan taşta bir büyülenme duygusu peyda olur. Ancak taştaki bu büyülenme ve gurur, hangi amaca hizmet etmek üzere yapıldığını anladığında yerini çok daha farklı ve acı duygulara bırakacaktır.

Kullanılmaya hazır taşı teslim almaya gelen yeniçeri erleri, bedelini ödedikten sonra onu arabaya yüklerler ve Yeniçeri Kışlası'na doğru yola çıkarlar. Bir saat süren yolculuktan sonra araba, Süleymaniye Camii'nin önünden geçerek Ağa Kapısı'na varır.¹⁰ Taş, esrarengiz bulunduğu yolculuktan sonra getirildiği yeri incelerken, yeniçeriler taşı arabadan indirerek, binanın demir kapısının önüne yerleştirirler. O günden sonra önünden gelip geçen yeniçeri erlerini gözlemlemeye başlayan taş, bir yandan görevinin ne olduğunu anlamaya gayret gösterirken, öte yandan yeniçerilerin kendisine karşı korkulu bakışlarını anlamlandırmaya çalışır. Nihayet, bir akşamüstü yaka paça avluya getirilen iki yeniçeri erinin kendisinin üzerinde kesilen başlarından akan kanlarla kirlenen bembeyaz mermer taş, insanlığa hizmetinin ne olduğunu korkunç biçimde anlar. O günden sonra ise yeniçeriler bu taşta "Cellat Taşı" adını verirler. Osmanlı'nın en güçlü döneminde, dünyaya korku salan yeniçeri ordusunda nizamı bozan erlerin Cellat Taşı üzerinde gerçekleşen idamları sonucunda bir yandan Cellat Taşı'nın rengi zamanla kararmaya başlarken, bir yandan da idamlarda kullanılan satırın, üzerinde açtığı çentik izi de günden güne derinleşir. Cellat Taşı'nın insanlara verdiği hizmetteki rolünden duyduğu utanç, derinleşen çentik iziyle birlikte artar. Yıllar içinde, nesiller değiştikçe cellatlar değişir, satırlar eskir ve değişir, zindandaki suçlular değişir ve Cellat Taşı bütün bu değişimlere şahitlik eder.

Zaman

Her iki romanı oluşturan metin halkaları da asırlar boyu Drina Köprüsü ve Cellat Taşı'nın şahit olduğu ve tarihin dönüm noktası sayılan olayları konu alır. *Drina Köprüsü* romanında vaka zamanı¹¹, Drina Köprüsü'nün XVI. yüzyılın ikinci yarısında başlayan inşasından, 1914 yılında, I. Dünya Savaşı esnasında Avusturya-Macaristan ordusu tarafından tahrip edilmesine kadar geçen yaklaşık 350 yıllık bir süreci kapsar. Romanın başında Drina Köprüsü'nü bütün detaylarıyla tasvir ettikten sonra, ikinci bölümde 1516 yılına giden Andriç, yıllar sonra bu kasabaya büyük bir stratejik önem kazandıracak olan köprüyü inşa ettirecek olan Sokollu Mehmet Paşa'nın, ailesinden alınıp İstanbul'a, saraya getirilişinden, tarih sahnesinde büyük başarılarla imza atacak önemli bir devlet adamı oluşuna kadarki süreçten kısaca bahseder. Doğduğu topraklarda hem o bölgedeki insanların hem de yıllar boyu hizmet ettiği devletinin yararına bir eser bırakmaya

¹⁰ Osmanlı'da yeniçeri ağası makamında bulunanlara tahsis edilmiş olan yapıdır. Süleymaniye Camii'nin kuzeyinde kalır. Genç Osman'ın halli gibi, romanda anlatılan pek çok tarihî olayın yaşandığı bir mekân olması bakımından ayrı bir önemi haizdir. Ağa Kapısı, bugün İstanbul Müftülüğü binası olarak kullanılmaktadır. Konuya ilişkin detaylı bilgi için bkz. Semavi Eyice, "Ağakapısı", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul 1988, s. 462-4.

¹¹ Roman, tiyatro ve hikâyede, olayların başlama noktası ile bitiş noktası arasında geçen zamana vaka zamanı denir. Başka bir söyleyişle, vaka zamanı; roman, tiyatro ve hikâyede anlatılan olayların veya olay örgüsünün içinde yaşandığı zamandır. (Çetişli, 2004, s. 74.)

niyetlenen Sokollu'nun 1571'de verdiği emirle yapımına başlanan ve beş yılın sonunda tamamlanan Drina Köprüsü, daha inşa çalışmalarının başladığı günden itibaren efsaneleşerek, pek çok halk hikâyesinin de başkahramanı olacaktır.

Romanda karşımıza çıkan bir sonraki tarih ise 1804 yılıdır. XIX. yüzyıl, Balkan coğrafyasının büyük bir kısmını elinde bulunduran Osmanlı Devleti için büyük sıkıntılarla mücadele etmesi gereken bir dönemin başlangıcı olur. 1789 Fransız İhtilali sonrasında Avrupa'da yayılmaya başlayan milliyetçilik düşüncesi, çok uluslu bir devlet olan Osmanlı'da birçok isyanın çıkmasına sebebiyet verir. Bu isyanların ilki 1804 yılında Rusya ve Avusturya tarafından desteklenen Kara Yorgi önderliğinde gerçekleşen Sırp isyanıdır. 1804'ten 1813'e kadar süren Sırp İsyanı sonucunda Osmanlı ile Sırlar arasında büyük çatışmalar yaşanır. Bu ayaklanmanın Bosna-Hersek halkının gündelik hayatına yansımalarını Drina Köprüsü romanında görmek mümkündür. Zira Bosna ile Sırbistan'ın sınırı üzerinde bulunan, Drina Köprüsü'yle doğu ile batıyı birbirine bağlayan Vişegrad, bu bölgede yaşanan her türlü gelişmenin merkezinde yer alır. (Drina Köprüsü, s. 88-89.) Belgrad'da bu yıllarda başlayan Sırp İsyanı'nın bu bölgeye kadar yayılması, yüzyıllardan beridir bir arada yaşayan Sırp ve Müslümanlar arasındaki ilk ayrılık tohumlarını eker. Civar köylerden gelen silah seslerini ve yakılan ateşleri gören kasabalılar her gece dualar ederler; ama bu dualar kasabanın nüfusunu teşkil eden iki farklı cephe için birbirinin tersi yönündedir. İsyân bastırıldığında, Müslümanlar ve Sırlar için gündelik hayat normale döner ve her iki taraf da birbirine karşı alışlagelen nezaketi göstermeye devam eder. Fakat bu olay sonrasında bölgenin önemi daha da artar ve isyan bastırılmasına rağmen Drina Köprüsü üzerinde her ihtimale karşı nöbetçi bir askerî birlik bırakılır. Köprüde ilk büyük değişiklik de iki yüzyıl sonra bu vesileyle gerçekleşir. Zira birliğin bu görevi rahatça yapabilmesi amacıyla köprünün tam ortasına, Kapiya'nın olduğu yere bir nöbetçi kulübesi yapılır ve bu kulübe, tam bir çirkinlik örneği olur:

“Çok yüksekti, çok kalın dirsekleri üstünde duruyordu. Köprüyü kemer gibi aşıyor, yalnız iki uçtan bir sağ ve bir sol teraстан Kapiya'ya dayanıyordu. Bir tünel gibi olan, altı yayaların, hayvanların ve arabaların geçmesi için boştu. Ama yukardan, nöbetçilerin oldukları kattan köprüyü her geçen, her an kontrol edilebiliyor, eşyası, kâğıtları gözden geçirilebiliyor ve gerekirse ona yol kapatılabiliyordu.”
(Drina Köprüsü, s. 91)

Bu çirkin yapı, kasaba halkını rahatsız eder ve halk, kulübeyi her an üzerlerine saldırmaya hazır çirkin görünüşlü dev bir kuşa benzetir. İsyana karıştığı yahut isyanla ilgisi bulunduğu şüphelenilen herkes burada sorguya çekilir ve ardından idam edilir. Bu durum Sırlar ile Müslümanlar arasındaki mesafenin artmasındaki ikinci büyük etken olur. Kapiya, karakolun hemen altında kalınca, iki yüzyıldan fazla bir süredir burada gerçekleşen neşeli toplantılar, sohbetler, eğlenceler de artık yapılamaz. İsyân süresince karakol, sorgu ve infaz faaliyetlerine devam eder. İsyân bastırıldıktan sonra dahi kaldırılmayan ahşap karakol, yanık bırakılan bir mum sebebiyle yanınca, köprü eski görünümüne tekrar kavuşur. Karakolun halk üzerinde bıraktığı etki, zaman içinde zayıflar, yeni gelen nesille birlikte ise tamamen hafızalardan silinir. Gündelik hayat, yine eski biçimini alır.

Sırp isyanı uzun yıllar süren çatışmalar sonunda bastırılır, ancak yine de bu bölgede sular durulmaz. 1830 yılında, bir Sırp genci tarafından Kapiya'ya asılan bir bildiri ile kasaba halkı, 1817'de kurulan Sırbistan Prenslığı'ne özerklik verildiğini öğrenir. Bosna ve Belgrad paşalıkları arasındaki sınır ise tam Vişegrad'ın üzerinden geçer. Başta pek de belli olmayan sınır zamanla belirginleştikçe Müslümanlar ve Sırlar arasındaki ilişkiler de bir kez daha gerilmeye başlar. Ama yine de hayat, Köprü üstünde olağan akışıyla bir süre daha akmaya devam eder.

1878 yılı geldiğinde Vişegrad'ın kaderi bir kez daha değişir. 93 Harbi'nin sonunda Ruslar karşısında ağır bir yenilgi alan Osmanlı, Bosna-Hersek'i Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na bırakmayı kabul eder. Daha önce olduğu gibi, bir Avusturya-Macaristan askeri tarafından Kapiya'ya asılan bir bildiri kâğıdı ile bu işgal Vişegrad halkına duyurulur. Bu işgalin kasabanın Müslüman halkı üzerinde yarattığı şok etkisi romanda Andriç tarafından gerçekçi biçimde anlatılır (Bkz. Drina Köprüsü, s. 121-133). Yüzyıllardır Vişegrad'da Osmanlı

idaresinde huzur içinde yaşayan Müslüman halk, daha önce hiç karşılaşmadıkları, hatta karşılaşmayı hayal dahi etmedikleri bir durumla karşı karşıya kalmış ve bu acı gerçeğe alışmak durumunda olduklarını anlamışlardır. Avusturya birliği kasabaya girdikten sonra işgal yönetimi altına girmiş olduğunu tam anlamıyla idrak eden, Müslüman ve gayrimüslim fark etmeksizin, bütün halkta, akıbetlerinin belirsizliğinden kaynaklanan korku ve güvensizlik duygusu hâkim olur. Avusturya birliğine komuta eden subay, ertesi sabah kasabaya gelecek olan albayı karşılaması için her üç dini temsil eden din adamlarının köprüde hazır bulunmasını ister. Sabahın erken saatinde Kapiya’da bir araya gelen İbrahim Molla, Müderris Hüseyin Efendi, Rahip Nikola ve Hahambaşı David Levi’nin albayı bekledikleri esnada sergiledikleri tavır, yüzyıllar boyu bir arada yaşamış olan bu insanların dinleri ne olursa olsun ne kadar iyi geçindiklerinin de açık bir göstergesidir. Çocukluklarından beridir birbirlerini tanıyan ve bir arada büyüyen bu insanların birbirlerine karşı besledikleri saygı ve muhabbetin büyüklüğü gözler önüne serilir. Bilhassa Rahip Nikola ile İbrahim Molla arasındaki dostluk ve muhabbet, kasaba halkı arasında “Papazla hoca gibi sevişiyorlar.” sözünün zamanla bir atasözü gibi yerleşip kalmasına sebep olur (Drina Köprüsü, s. 139). Romanda yüzyıllar boyunca Osmanlı sınırlarında yer alan bu kasabada yaşananlar, Osmanlı hoşgörüsünün bu topraklardaki hâkimiyetinin açık bir göstergesidir.

Din adamlarının, albay ve maiyetindeki subaylar ile karşılaştığı anda duydukları şaşkınlık ise Osmanlı’nın XIX. yüzyıldaki zayıflığı ile Avrupa’nın gücünün bir karşılaştırması niteliğindedir:

“Osmanlı İmparatorluğu’nun gerileme devrinde doğmuş ve İmparatorluğun uzak bir köşesinde ödev almış olan bu adamlar, gerçek bir ordunun, düzenli, teşkilatlı, kuvvetli bir ordunun ne olduğunu bilmiyorlardı. Şimdiye kadar bütün gördükleri, fena giydirilmiş, fena donatılmış, düzgün para almayan Padişah Ordusu’nun düzensiz birliklerinden ibaretti. Kendine güvenen muzaffer, parlak bir ordunun ne olduğunu ilk defa görüyorlardı. Bunun karşısında gözleri kamaşıyor, dilleri tutuluyordu. Atların koşumuna, askerî üniformaların düğmelerine bir göz atmak yeterdi. Pırıl pırıl elbiseleri içindeki bu süvari avcı bölüğünün arkasında büyük ve güçlü bir ülke, sağlam bir düzen ve zenginlik hissediliyordu. Bunun verdiği şaşkınlık çok büyük, etkisi çok derin oldu.” (Drina Köprüsü, s. 140).

Vişegrad, Avusturya hâkimiyeti altına girdikten sonra halkın gündelik hayatı ve yaşam standartları hızlı bir biçimde değişmeye başlar. Avrupa’dan kademe kademe kasabaya gelen pek çok işçi ve memur, burada hummalı bir çalışmaya girişir. Kasabanın değişmeye başlayan dış görünüşünün yanı sıra, yeni düzenlemeler ve kanunlarla halk da özgürlüğünün sınırlandırıldığını hissederek hoşnutsuz olur fakat zaman içinde bu duruma da alışılır. Ama Vişegrad halkını, her yönüyle, Osmanlı hâkimiyetindeki yıllarından çok farklı bir dönem bekler.

Avusturya işgalinin yirminci yılında halk, belirsizliğin getirdiği endişe ve korkuyu çoktan unutmuş, refah içinde yaşamaya alışmıştır. Bu süreç neredeyse bütün Avrupa için sakin ve barış dolu geçen bir dönemdir. İşgal hükümetinin kasabanın modern bir görünüme kavuşması için yıllardır sürdürdüğü hummalı çalışmalar, kasabanın çehresinden halkın giyim kuşamına ve geleneğine kadar birçok değişiklikler meydana getirir. Yüzyıllardan beridir hiç değişmeden duran tek şey ise Köprü’dür.

1903 yılında ise Doğu Demiryollarının yapımına başlanır.¹² Vişegrad ise stratejik konumundan dolayı bu hattın en önemli istasyonu olacaktır. Bu dönemde bütün dünya basını, bu demiryolu hattının stratejik ve politik öneminden bahseder. Yapımı dört yılda tamamlanan demiryolu hattı üzerinde sefere başlayan ilk tren kasabada görüldüğünde, bu gösteri halk için büyük bir eğlence kaynağı olur. Fakat bu yeniliğin kasaba hayatında ticari dengeleri değiştireceğini kısa süre sonra anlarlar. Zira taşımacılık ve ticaret artık demiryolu hattına kaydığından dolayı, Drina Köprüsü eski stratejik önemini yitirmeye başlar.

¹² Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun astronomik bir bütçe ayırarak yaptırdığı Vişegrad-Vardiste demiryolu hattı, dünyanın o zamana kadar yapılan en pahalı hattı olarak tarihe geçer. Konuya ilişkin detaylı bilgi için bkz. <http://www.visegradturizam.com/english/narrow-gauge-railway-visegrad-wardiste>, erişim tarihi: 27.01.2016

Bütün bu gelişmelerin yanı sıra XX. yüzyıl başları kasabalıların ümit ettikleri şekilde verimli ve refah dolu geçmeyeceğinin ilk işaretlerini de vermeye başlar. Zira bu dönemde eşya ve erzak fiyatlarında büyük bir yükselme yaşanır ve fiyatlar bir türlü de sabitlenemez. Geçen yüzyılın sonlarındaki sükûnet ve huzur ortamı XX. yüzyılın başından itibaren bozulmaya başlar. Dünyada yaşanan ekonomik ve politik krizler sebebiyle ülkeler arasındaki gerginliğin artmasının yarattığı endişe ve huzursuzluk, kısa süre sonra Vişegrad'da da etkili olmaya başlar. Saraybosna'da kurulan siyasi, millî ve dinî birliklerin şubeleri bu küçük kasabada da açılmaya başlanır. Dünyada yükselmeye başlayan yeni düşünce akımları hızlı biçimde yayılmaya devam ederken, kasabalılar da bu ideolojilerden kendilerine yakın bulduklarına yönelerek, bölünmeye ve gruplara ayrılmaya başlarlar. Bu yıllarda Sırbistan ve Osmanlı'da yaşanan büyük değişimlerden, iki devletin tam sınır noktasında yer alan Vişegrad da ister istemez etkilenir. 1903'te Kral Aleksandar ve karısının Belgrad'da bir subay grubu tarafından öldürülmesi üzerine yaşanan taht değişikliği ile 1908'de Osmanlı'da II. Meşrutiyet'in ilanı ve hemen ardından II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesinin yankıları, düşünceleri değişmeye ve şekillenmeye başlayan kasabalılar üzerinde son derece etkili olur. Tam da bu yıllarda Kapiya'ya bir kez daha yeni bir bildiri asılır ve halk bu bildiriden, Bosna-Hersek'in Avusturya-Macaristan tarafından ilhak edildiğini öğrenir. Bildiride yazılanları okuyan kasaba halkındaki endişe ve umutsuzluk artar. Zira onlar yüzyıllar boyunca edindikleri tecrübeler doğrultusunda bir hükümet, bir bildiri ya da ilan vasıtasıyla halka barış ve refah vaat ettiğinde, bunun tam tersinin gerçekleşeceğini artık öğrenmişlerdir (Drina Köprüsü, s. 237-240). Nitekim duyuru Kapiya'ya asıldıktan bir süre sonra Avusturya-Macaristan birlikleri kasabaya girer, bir süre burada kaldıktan sonra Sırbistan'a doğru yola çıkarlar ama ayrılan birliklerin yerine yenileri gelmeye devam eder. Bu esnada köprü üzerinde de hummalı bir çalışma başlar: Bu iş için özellikle getirilmiş olan işçiler, köprünün tam ortasındaki sütunlardan birinde bir metre kare genişliğinde bir çukur açarlar. Çalışma yeşil bir bezin altında, halkın gözünden uzak biçimde yapılmasına rağmen bütün halk bu çalışmanın sütunda açılacak bir lağım çukuruna patlayıcılar yerleştirmek amacıyla yapıldığının farkındadır.

Bosna-Hersek krizinin ardından sular durulunca, Avusturya-Macaristan yönetimi tarafından bölgedeki askerî birlikler de azaltılır. Ancak kriz esnasında kasabada başlayan değişimler de devam eder. Yüzyılın başında tüm dünyada etkisini gösteren ekonomik kriz, bu yıllarda kasabada da yankılarını bulurken, 1911 yılında Türklerle İtalyanlar arasında baş gösteren Trablusgarp Savaşı, kasabadaki Müslümanlar ile Sırlar arasında yeni bir gerilimin oluşmasına sebep olur. Kasaba halkının henüz kendilerinden binlerce kilometre ötede yaşanan ve Türklerin yenilgisiyle sonuçlanan bu korkunç savaşı konuştuğu esnada, bu kez de Balkan Savaşları patlak verir. Bir asır önce Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarafından işgal ve sonrasında ilhak edilen Vişegrad kasabası ile Osmanlı arasındaki 15 kilometrelik sınır, Balkan yenilgisi sonrasında bin kilometre ötedeki Edirne'nin ilerisine kadar genişler. Avusturya-Macaristan idaresi altında olmalarına rağmen kendilerini daima Osmanlı'ya bağlı hisseden Vişegrad'daki Müslümanlar, Osmanlı ile aralarına giren binlerce kilometrelik mesafe sonrasında derin bir üzüntü yaşarlar. Savaşın bitiminde Kapiya'da toplanan ihtiyaçların, yanlarındaki gençlerin okuduğu gazeteden öğrendikleri haberlere yaptıkları yorumlar, kasabalıların Osmanlı'ya bağlılıklarının önemli bir göstergesidir:

“1913 yılının ilk günleri yağmurlu ve ılık geçti. Kasabadaki Müslümanlar, kederli ve üzgün gelip Kapiya'da oturuyorlardı. Yaşlı başlı on kişi, bir gencin çevresine toplanmış; gazete okumasını, yabancı deyimleri çevirmesini, alışılmamış sözcükleri yorumlamasını, coğrafya üzerine bilgi vermesini bekliyorlardı. [...] Balkan Yarımadası'nın bölünüşünü gösteren haritanın üstüne eğilmiş, bu yilankavî çizgilerde bir şey göremiyor ama içgüdüleriyle her şeyi anlıyorlardı. Çünkü coğrafyayı kanlarında taşıyor, dünyanın biçimini biyolojik bir biçimde hissediyorlardı. İhtiyarlardan biri gazete okuyan gençlerden birine sordu:

- Üsküp kimin olacak?..
- Sırbistan'ın.
- Ah...
- Ya Selânik?..
- Yunanistan'ın.

- Ah... Ah...
- Ya Edirme?..
- Herhalde Bulgaristan'ın.
- Ah!.. Ah!.. Ah!.. (Drina Köprüsü, s. 250-251)"

Yaşları yetmişten fazla olan bu ihtiyarların çocukluk yıllarında Lika'dan, İstanbul'a kadar, İstanbul'dan Arabistan'ın çöllerle kaplı belirsiz sınırlarına kadar uzanan Osmanlı toprakları, önce Sırbistan'dan Bosna'ya, Bosna'dan da Sancak'a doğru çekilmiş, Balkan Savaşları nihayetinde ise yüzlerce kilometre öteye gerilemiştir. Ömürleri boyunca bu yenilgileri gören eski kuşakların üzüntüleri bütün bu sebeplerden dolayı büyüktür.

1914 yılının Haziran ayı geldiğinde ise bütün dünya ile birlikte bu kasabanın da kaderi değişecektir. Sıcak bir yaz gününde, kasabada Vidovdan yortusu için bir kır eğlencesi yapıldığı esnada, Avusturya-Macaristan ordusuna ait jandarma birlikleri kasabaya gelir ve şüpheli gördükleri Sırp gençlerini tutuklamaya başlarlar. Paniğe kapılan halk, kısa süre sonra Avusturya Arşidükü ve karısının bir Sırp gencinin suikastı sonucu öldürüldüğünü öğrenirler. O günden itibaren, Drina Köprüsü üzerine bir nöbetçi bırakılarak, köprü geçişleri kontrollü şekilde sağlanmaya başlanır. Avusturya-Macaristan, Sırbistan'a savaş ilan ettikten sonra artık kasaba halkını teşkil eden farklı unsurlar arasında da büyük uçurumlar meydana gelir. Yüzyıllar boyunca birlikte yaşamış ve karşılıklı hoşgörüyü hiçbir zaman bırakmamış olan halk, bu olay sonrasında âdeta birbirlerine düşman olur. Sınırdaki savaşın başlamasından birkaç gün sonra Avusturya-Macaristan ordusu Sırp birliklerinden arındırmak istedikleri Vişegrad'ı bombalamaya başlayınca şehirde tam anlamıyla panik ve kargaşa baş gösterir. Kasaba halkı, birkaç gün sonra arkası kesilmeyen bombardıman ile birlikte yaşamaya alışır. Köprüye yakın bölgede oturan kasaba halkı, tıpkı eski yüzyıllarda, sel felaketleri zamanlarında olduğu gibi başka bölgelerdeki akraba veya dostlarına sığınır. Ancak artık farklı dinlere mensup olanlar, felaket zamanlarında olduğu gibi birleşmemektedir, zira halk artık tamamen kutuplaşmıştır.

Avusturya-Macaristan ordusu, Sırbistan karşısında aldığı yenilgi sonucunda, bölgeyi terk ederken, birkaç yıl önce köprünün ortasına yerleştirdikleri patlayıcıları patlatarak köprünün bir kısmını havaya uçurur ve dimdik ayakta duran, yüzyıllara meydan okuyan köprüyü kullanılmaz hâle getirirler. Bu olaya şahit olan Ali Hoca, gördüğü manzara karşısında daha fazla dayanamaz ve tıpkı gönül bağıyla bağlı olduğu köprü gibi yere yığılarak, son nefesini verir.¹³

Durali Yılmaz ise *Fetva Yokuşu* romanında Osmanlı'nın başkenti İstanbul'un Süleymaniye semtindeki Ağa Kapısı'nın avlusundan, XVI. yüzyıldan başlayarak dünyanın en güçlü ordusu sayılan Yeniçeri Ocağı'ndaki disiplinin bozulması sonrasında gerçekleşen ve devletin çöküşüyle sonuçlanan tarihî olayları anlatır. Yazar, romanın sonuna eklediği "Ve Cellat Taşı" başlıklı son söz kısmı ile Cellat Taşı'nın akıbetini 1970'li yılların sonuna, romanın yayımlandığı döneme bağlar. Böylelikle romanın vaka zamanı dört yüzyıllık bir zaman dilimine ulaşır. *Fetva Yokuşu* romanında metin halkalarının birbirine bağını sağlayan temel unsur, anlatılan bütün olaylara şahitlik eden Cellat Taşı'dır. Cellat Taşı'nın toprak altından çıkarılıp işlendikten sonra Ağa Kapısı'nın avlusuna bırakıldığı zaman ile Drina Köprüsü'nün inşa edildiği zaman dilimi çakışır. Osmanlı'nın dünyaya hükmettiği ve Cellat Taşı'nın disiplini bozan yeniçeri askerlerinin idamı için kullanıldığı XVI. yüzyıldan sonra, güçlü ve otoriter padişahlardan yoksun kalan devlette yönetimin bozulmasıyla birlikte Yeniçeri Ocağı'ndaki disiplin de bozulmaya başlar.

Osmanlı'da askerî disiplinin bozulmaya başladığı XVII. yüzyılda Cellat Taşı'nın şahit olduğu ilk facia 1622 yılında yeniçeriler tarafından Ağa Kapısı'na getirilen Genç Osman'ın

¹³ Yüzyıllar boyunca Osmanlı'nın sınırları içerisinde yer alan Bosna-Hersek, son yıllarda bu bölgeyi ziyaret eden yazar ve akademisyenlerin gerçekçi ve samimi izlenimlerini yansıtan pek çok kitaba konu olmaktadır. Gündüz Vassaf'ın denemeleri ve Muharrem Dayanç'ın günlükleri bu kitaplara iki önemli örnek teşkil eder. Bkz. Gündüz Vassaf, *Mostari Bir Köprü Bekçisinin Günlüğü*, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2013; Muharrem Dayanç, *Bosna Günlüğü (Eylül 2013-Haziran 2014)*, Akademik Kitaplar, İstanbul 2015.

katledilişi olur. Yeniçeri Ocağı'nda başlayan düzensizliği ilk fark ederek, Yeniçeri Ocağı'nı ortadan kaldırıp yeni ve düzenli bir ordu kurmayı hedefleyen Genç Osman, tecrübesizliğinin sonucunda yeniçeriler tarafından katledilen ilk padişah olarak tarihe geçer. Genç Osman'ın Ağa Kapısı'na getirilmesi, burada önce yeniçerilerin son derece çirkin tacizlerine maruz kalması ve ardından öldürülmesi, Cellat Taşı'nda, daha önce sevgiyle baktığı ve idamlarına acıdığı yeniçerilere karşı büyük bir kin ve nefret doğmasına sebep olur. Genç Osman vakasından sonra Yeniçeri Ocağı tam anlamıyla zıvanadan çıkar. Artık herhangi bir idam vakasının yaşanmadığı ve Cellat Taşı'nın unutulduğu günlerde, halkın can ve namus güvenliği kalmaz; zira otoriter hükümdarlardan yoksun kalan devlette yeniçeriler artık sokaklarda dilediğince suç işleyebilecek kadar güç kazanmıştır. Genç Osman vakasından birkaç yıl sonra, IV. Murat kendisinde otoriteyi ele alabilecek irade ve kuvveti bulunca, yeniçerilerin ardı arkası kesilmeyen taşkınlıklarını dizginlemeyi başarır. Cellat Taşı ilk başta tekrar devreye gireceğini düşünür fakat sonra bütün kılıçların cellat satırı, bütün vatanın ise cellat taşına dönmüş olduğunu öğrenir (Fetva Yokuşu, s. 88). Padişahın devlet ve ordu düzenini yeniden sağlamayı başardığı bir dönemde, genç yaşta ölmesi ise henüz oturmuş nizamın bir kez daha bozulmasına sebep olur. Bu arada Cellat Taşı, 1651 yılında ekonomisi tamamen bozulan devlette esnaf ve halkın ciddi bir mali buhran içine düşmesi ve Şeyhülislamın desteğini de alarak önce Ağa Kapısı'nda, ardından da Topkapı Sarayı'nda isyan etmelerine de şahit olur. XVII. yüzyıldaki bütün bu gelişmeler, artık Osmanlı Devleti'nin durumunun günden güne kötüye gittiğinin de önemli birer göstergesidir. Yeniçerilerin artık kontrolden çıkmasının yanı sıra, İstanbul'un yangınları da halkın güvenliği için bu dönemde büyük bir tehdittir. Nitekim 1660 yılındaki büyük İstanbul yangınına şahitlik eden Cellat Taşı, alevlerin kısa bir müddet içerisinde bütün şehirle birlikte Ağa Kapısı'nı da nasıl küle döndürdüğünü görür.

Artık tamamıyla kontrolden çıkan Yeniçeri Ocağı, devletin bekası için ciddi bir tehdit unsuru hâline gelmiştir, 1808 yılında Kabakçı Mustafa önderliğinde bir kez daha ayaklanan ve Alemdar Mustafa Paşa'yı öldüren yeniçerilerin ne pahasına olursa olsun her istediklerini elde etmeleri, Cellat Taşı'nın içindeki kin ve nefretin zirveye ulaşmasına sebep olur. Devletin yeniçerilerden intikam alacağı günü yüzyıllardan beridir hırsla ve heyecanla bekleyen Cellat Taşı, 16 Haziran 1826'da bunun nihayet gerçekleştiğini görür. Yeni bir ordu kurulduğunu duyan ve bir daha ayaklanarak At Meydanı'nda toplanan yeniçerileri yoğun top ateşi ile püskürten II. Mahmut, esir alınan binlerce yeniçeriyi Ağa Kapısı'na getirterek Cellat Taşı üzerinde idam ettirir. İntikamın hayal ettiğinden çok daha vahşi şekilde gerçekleştiğini gören Cellat Taşı, kan gölüne dönen avluda, kesilen kellelerden büyük bir tepe oluştuğunu görünce yeniçerilere yüzyıllar sonra bir kez daha acır. Bu kanlı olay sonucunda yüzyıllardan beridir devletin bekasını ve halkın güvenliğini tehdit eden unsur tamamen ortadan kaldırılır; Cellat Taşı'nın zaman içinde pek çok olaya şahitlik ettiği Ağa Kapısı ise artık derin bir sessizliğe gömülür.

Bu olaydan kısa bir süre sonra Ağa Kapısı restore edilerek Şeyhülislam makamına tahsis edilir. Adı da değiştirilerek "Fetva Kapısı" olur. Zaman içerisinde doğan ihtiyaçlar doğrultusunda Fetva Kapısı'nın avlusuna ek binalar yapılır. Ama eski hareketli günlerden sonra artık Cellat Taşı'nı sakin ve münzevi bir hayat beklemektedir.

Yeni, sakin hayatına kendini alıştırmaya çalışan Cellat Taşı, 1909 yılının Nisan ayında bir kez daha tarihî bir olaya şahitlik eder. 27 Nisan'da Fetva Kapısı'na Talat Bey'in gelişiyi avluda büyük bir telaş ve hareketlilik başlar. Şeyhülislam Mehmet Ziyaüddin'le görüşen Talat Bey, görüşme sonunda arabasına biner, gider; Mehmet Ziyaüddin Efendi ise kendi arabası ile Talat Bey'in ardından apar topar yola koyulur. Gördüklerine ilk başta bir anlam veremeyen Cellat Taşı, aynı günün akşamında Şeyhülislam'ın verdiği fetva ile II. Abdülhamit'in tahttan indirildiğini öğrendiğinde durumu anlar. Aynı akşam, Mehmet Ziyaüddin Efendi, şeyhülislamlıktan azledilerek Fetva Kapısı'na veda eder. II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesi ve İttihatçıların iktidarı ele geçirdiği dönemde artık Osmanlı çöküşün eşiğindedir ve Osmanlı'nın tarih sahnesinden silinmesine sebep olacak süreç çoktan başlamıştır.

I. Dünya Savaşı'nın sonunda devletle birlikte, devletin manevi ayağını teşkil eden Fetva Kapısı da çöker; zira artık şeyhülislamlık makamına gelen kimse bu makamda tutunamamaktadır. Yüzyıllardır Osmanlı'nın kalbi olan İstanbul'da derin bir ölüm sessizliği hüküm sürmektedir. 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul, itilaf devletlerince işgal edilince, Fetva Kapısı da bütün İstanbul gibi karalar bağlayarak içine kapanır; ancak bir süre sonra Millî Mücadele'nin canla başla sürdüğü Anadolu'dan gelen müjdeli haberler duyulunca, Fetva Kapısı'ndan yeniden umut dolu dualar yükselmeye başlar. Anadolu'da işgale karşı başlayan direniş büyüyüp güçlendikçe, sevinç haberleri dalga dalga İstanbul'a gelmeye devam eder ve Fetva Kapısı yıllardan beridir yitirmiş olduğu manevi gücünü yeniden kazanmaya başlar. 1922 yılının Eylül ayı geldiğinde ise Anadolu'da Türklerin kazandığı muhteşem zafer bütün İstanbul gibi Fetva Kapısı'nda da büyük bir heyecan ve coşku yaratır.¹⁴ Ancak bir süre sonra zafer coşkusu yerini, belirsizlikten kaynaklanan tedirgin bir bekleyişe bırakır. Bir yıllık bekleyişin ardından, 1923 yılı sonbaharında Şeyhülislam, sivil elbiselerini giyerek Fetva Kapısı'ndan ayrılır, bir süre sonra yerine Halife Abdülmecid gelir. 6 Ekim 1923 tarihinde Anadolu'dan gelen Türk askerleri İstanbul'a girer. Üç yıl süren işgalden kurtulan şehirde büyük bir coşku hâkim olur. Ancak kısa bir süre sonra, kurulan yeni devletin başkentinin Ankara olduğu ilan edilince yüzyıllardır devletin başkenti olma görevini üstlenmiş olan şehre yeniden hüznün çöker; zira yüzyıllardan beridir başkent olan İstanbul artık sıradan bir şehir hâline gelmiştir. Bu dönemde yapılan değişikliklerin ise ardı arkası kesilmez.

Cellat Taşı, bu hızlı değişim sürecinde Fetva Kapısı'nın İstanbul Müftülüğüne, Şer'i Siciller Arşivi'nin de Kız Lisesi'ne dönüştürüldüğüne şahitlik eder. Bir gece çıkan yangında Kız Lisesi yanınca, yerine yapılan betonarme bina ise İstanbul Üniversitesi Botanik Enstitüsü olarak hizmete girer. Modern hayat içerisinde hiçbir fonksiyonunun kalmadığını anlayan Cellat Taşı, büyük bir ümitsizliğe düşer. Nitekim sıcak bir yaz günü, avluya gelen bir vinç, Cellat Taşı'nı havaya kaldırdığı gibi, duvarların dışındaki bir çınar ağacının dibine bırakır. Gündelik hayatını yaşayan insanları ilk kez bu kadar yakından gözlemleyebilen Cellat Taşı, insanların kendisine hiçbir ilgi göstermemesine çok üzülür. Cellat Taşı, yeni mekânında artık insanlar için çöp kovası vazifesi görmeye başlar. Semt sakinleri ve esnaf, akşama kadar biriken bütün çöplerini Cellat Taşı'nın üzerine boşaltırlar. Çöpleri toplamaya gelen çöpçüler de küreklerini Cellat Taşı'na vurarak temizlemeyi âdet hâline getirince Cellat Taşı yavaş yavaş parçalanmaya başlar. Cellat Taşı'nın parçalanması, manevi ruhunu tamamen kaybetmiş olan Süleymaniye semtinde yok olan bir imparatorluğun son kalıntılarının da ortadan kalkmasını simgeler. Cellat Taşı'nın roman sonunda insanlar eliyle parça parça yok oluşu, yine insan eliyle parçalanan Drina Köprüsü'nün akıbetiyle benzerlik teşkil eder. Her iki romanda da Doğu ve Batı, eski ile yeni arasında yüzyıllardan beri bir zincir halkası vazifesi gören eserlerin yok oluşu, geçmiş ile gelecek arasındaki bağların kopmasına da âdeta birer göndermedir.

Kişiler

Drina Köprüsü ve *Fetva Yokuşu* romanlarının başkahramanları arasında da ortak pek çok husus söz konusudur. Her iki romanın da öne çıkan en önemli ortak noktası, romanlarda ayrı ayrı metin halkaları hâlinde anlatılan olaylar arasındaki bağlantının romanların merkezinde yer alan Drina Köprüsü ve Cellat Taşı aracılığıyla sağlanmasıdır. *Drina Köprüsü*'nde kahraman, romanla aynı adı taşıyan Köprü'dür ve roman boyunca anlatılan tarihî veya gündelik bütün olaylar bu Köprü'nün etrafında meydana gelir. *Fetva Yokuşu*'nun başkahramanı ise Cellat Taşı'dır. Cellat Taşı, yüzyıllar boyunca Ağa Kapısı'nın avlusundan pek çok tarihî olaya şahitlik eder. Bu noktada Drina Köprüsü'nün romandaki olaylarda daima arka planda yer almasına

¹⁴ Millî Mücadele'nin kazanılmasının İstanbul'da yarattığı coşku ve sevinç, dönemin pek çok yazarı tarafından anlatılmıştır. Bu anlatıların en çarpıcı örneklerinden bir tanesi Falih Rıfki'nin *Çankaya* eserinde yer alır. Türk ordusunun İzmir'e girdiğini ve Yunan Başkomutanı Trikopolis'in bütün karargâhı ile esir düştüğünü duyan İstanbul'da tarifsiz bir coşku yaşandığını anlatan Falih Rıfki, 9 Eylül 1922'de Mustafa Kemal'i görmek üzere Yakup Kadri ile birlikte deniz yoluyla İzmir'e gider. Falih Rıfki, burada gördüğü zafer coşkusu ve savaşın yakıp yıktığı şehri gerçekçi bir biçimde aktarır. Bkz. Falih Rıfki Atay, *Çankaya*, Pozitif Yay., İstanbul yy, s. 360-82.

karşılık, Cellat Taşı'nın insana ait özellikler yüklenmiş olması ve şahitlik ettiği olayların niteliğine göre duygu dünyasındaki değişim, iki kahraman arasındaki en büyük farktır. Bununla birlikte, *Drina Köprüsü*'nde Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i işgal ettiği XIX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Ali Hoca ortaya çıkar ve romanın bu kısmından itibaren Ali Hoca, âdeta Drina Köprüsü'nün duygularına tercüman olmaya başlar. *Fetva Yokuşu*'nda Cellat Taşı'nın roman boyunca olaylar karşısında verdiği duygusal tepkiler, *Drina Köprüsü*'nde Ali Hoca vasıtasıyla aktarılır. Ali Hoca, yıllar boyunca Sokollu'nun vakıf eserlerinin mütevelliliğini yapan ve bu uğurda hayatını ortaya koyan Davut Hoca'nın ailesindedir. Bu sebeple Drina Köprüsü ile arasında güçlü bir manevi bağ söz konusudur. Ali Hoca, 93 Harbi'nin sonunda Kapiya'ya yapıştırılan ve Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i işgalini ilan eden büyük beyaz kâğıdı okuyup, inanmak istemediği bir gerçekle yüz yüze kalınca artık mahvolduklarını düşünür:

“Yabancı bir imparator onlara el koymuş, yabancı bir dinin idaresi altına girmişlerdi. Bu sözlerden ve bu bildiriden bunlar anlaşılıyordu. Hele göğsüne kurşun bir gülle gibi yerleşen bu ağrı, onu daha açık bir biçimde anlatıyordu. Ve bu, insanoğlunun duyabileceği acıların en ağır, en fenasıydı.” (*Drina Köprüsü*, s. 131-132).

İşgalin yirminci yılında işgal hükümeti, kasabanın çehresini değiştirmek ve modernleştirmek için yirmi yıldan beridir sürdürdüğü çalışmalar kapsamında sıra Drina Köprüsü'ne geldiğinde, Köprü'de hummalı bir restorasyon faaliyeti başlar. Kasabadaki bütün bu değişime muhalefet eden tek kişi ise Ali Hoca'dır. Köprüde yapılan bu hummalı çalışma, onu derinden yaralamakta, atalarının tarihine büyük bir saygısızlık yapıldığını düşündürmektedir. Ali Hoca'nın dükkânının önünde Köprü'nün restorasyonu hakkında konuşanlara söylediği sözler ise taassup dolayısıyla Avrupa medeniyeti karşısında Osmanlı'nın ve İslam âleminin neden zayıf kaldığının da açık bir göstergesidir:

“Ben de köprüye dokunmakla iyi etmiyorlar diyorum size! Bakın görürsünüz! Bunun sonu iyi çıkmaz. Onu bugün onardıkları gibi, yarın yıkarlar. Rahmetli Molla İbrahim bana anlatmıştı. Bir kitapta okumuş, canlı suya dokunmak, akıntısını değiştirmek çok günahmış. Ama Avusturyalılar bir şey çakıp bir şey yıkmazlarsa, rahat edemezler. Ellerinden gelse yeryüzünün bile altını üstüne getirirler.” (*Drina Köprüsü*, s. 226)

Ali Hoca'nın yenilikler karşısında düşündükleri ile Cellat Taşı'nın düşündükleri arasında büyük benzerlikler söz konusudur. Bilhassa Cellat Taşı'nın, Yeniçeri Ocağı ortadan kaldırıldıktan sonra değişen fonksiyonu ile birlikte Fetva Kapısı adını alan yapının avlusunda yeni sakin hayata alışmaya çalışması, Cumhuriyet dönemindeki hızlı toplumsal değişim sürecine ayak uyduramaması, Drina Köprüsü'nde eskinin temsilcisi olan Ali Hoca'nın çevresinde yaşanan hızlı değişimlere ayak uyduramaması ile benzerlik teşkil eder. Cellat Taşı, Cumhuriyet'le birlikte başlayan hızlı değişim sürecinde gerek Kız Lisesindekilerin gerekse Müftülüktekilerin kıyafetlerinin değiştiğini görür. Artık fesler de gitmiş, yerini şapkalarla bırakmıştır. Bu değişimlere tahammül edemeyen kadim semt sakinleri ise Süleymaniye'yi birer birer terk etmeye başlarlar. Artık bütün İstanbul'da baş döndürücü bir değişim rüzgârı başlamıştır ve Cellat Taşı bu değişim sürecine ayak uyduramamaktadır. Bu değişim süreci karşısında Cellat Taşı'nın kendini modern dünya koşullarına yabancı hissederek kabuğuna çekilmesi ile Ali Hoca'nın Vişegrad'ın değişen ve modernleşen şartlarına adapte olamayarak kabuğuna çekilmesi, topluma yabancılaşarak, günlerini halktan uzak biçimde dükkânında geçirmeye başlaması ile benzeşir.

Drina Köprüsü ve Celat Taşı'nın akıbetleri de fonksiyonlarını yitirmek ve nihayetinde yok olmaya yüz tutmak gibi noktalarda örtüşür. Yüzyıllar boyunca doğu ile batı arasındaki bağlantıyı sağlayan Drina Köprüsü, XX. yüzyıl başında yapılan demiryolu hattının faaliyete geçmesi ile birlikte önemini yitirir. Disiplini bozan yeniçerilerin idamı için tasarlanan Cellat Taşı da Yeniçeri Ocağı'nın ortadan kaldırılmasıyla birlikte fonksiyonunu tamamen yitirerek sıradan bir mermer taş hâline gelir. Bir kasabanın kaderini değiştiren ve stratejik önemini yanı sıra, mimari güzelliği ile de ön plana çıkan Drina Köprüsü, 1914 yılında yine insanlar eliyle

tahrip edilip kullanılamaz hâle getirilir. Orduda disiplini sağlamak ve idamların problemsiz gerçekleştirilebilmesi amacıyla yapılan Cellat Taşı ise değişen koşullar sonucunda, zaman içinde fonksiyonunu yitirir. XX. yüzyılın son çeyreğinde, bulunduğu avluda bile bir fazlalık olarak görülen Taş, avlunun dışında bir köşeye atılınca, semt sakinleri için çöp kovası vazifesi görmeye başlar. Çöpleri toplamaya gelen çöpçülerin, küreklerini taşın kararmış yüzüne vurarak temizlemeyi âdet edinmeleri sonucunda ise Cellat Taşı, tıpkı Drina Köprüsü gibi parçalanmaya başlar. Böylelikle, insan eliyle, insanlığa hizmet etmek için ortaya çıkartılan eserler, yüzyıllar boyu nesillerin değişimine tanıklık ettikten sonra, yine insanlar eliyle yok edilmeye mahkûm olurlar.

Mekân

Drina Köprüsü romanında mekân, yüzyıllar boyunca Osmanlı Devleti'nin sınırları içerisinde yer alan ve Müslümanlar ile gayrimüslimlerin bir arada yaşadığı Vişegrad kasabasıdır. Vişegrad, Drina Köprüsü inşa edilene kadar küçük bir köy iken, Köprü'nün inşasından sonra Doğu ile Batı'yı birleştiren önemli bir stratejik bölge hâline gelir. Vişegrad, kazandığı stratejik önem sonucunda hızla gelişmeye başlar ve zaman içinde kozmopolit bir yapıya kavuşur. Osmanlı, Köprü'nün tamamlanarak faaliyete geçmesinden yaklaşık bir asır sonra aldığı yenilgiler sonucu Vişegrad'ı da kapsayan topraklarını kaybedince, devletin batı sınırı bu bölgenin yaklaşık 15 km. ötesine geriler. Bölgede yaşayan Müslümanlar bu sınır değişikliğinin geçici olduğunu ve yaşadıkları toprakların bir gün tekrar Osmanlı sınırlarına dâhil olacağına inanırlar. Fakat XX. yüzyılın başında, Balkan Savaşlarında aldığı ağır yenilgiler nihayetinde, Osmanlı'nın sınırları Edirne'nin ötesine kadar gerileyince kasabadaki Müslüman halk büyük bir hüsrana uğrar. I. Dünya Savaşı'nda Avusturya-Macaristan ile Sırpalar arasında çıkan çatışmalar bölge halkını derinden etkiler. Yüzyıllar boyu dimdik ayakta duran Drina Köprüsü ise bu savaş esnasında çok ağır hasar alır.

Fetva Yokuşu romanında ise mekân, Osmanlı'nın başkenti İstanbul'un Süleymaniye semtidir. Durali Yılmaz, bu semtte yüzyıllar boyunca Yeniçeri Ocağı'na ev sahipliği yapan Ağa Kapısı'nın avlusundaki Cellat Taşı'nın gözünden XVI. yüzyıldan başlayarak Yeniçeri Ocağı'ndaki disiplinin bozulması sonrasında gerçekleşen ve devletin çöküşüyle sonuçlanan tarihî olaylar anlatılır.

Drina Köprüsü romanında Köprü ile aynı zamanda inşa edilen Kervansaray ile *Fetva Yokuşu* romanında mekân olarak ön plana çıkan Ağa Kapısı arasındaki benzerlikler dikkat çeker. Osmanlı'nın XVI. yüzyıldaki gücünün bir diğer göstergesi de halkın huzur ve refahını sağlamak amacıyla yaptırdığı vakıf eserleridir. Nitekim Sokollu Mehmet Paşa da, doğduğu topraklara doğu ile batıyı birleştirecek bir köprü inşa ettirmekle kalmaz; köprü'nün iki yüz adım ötesinde, çarşıya giden yol üzerinde, gelip geçen yolcuların hayvanları, eşyaları ve yükleriyle konaklayabilmeleri için bir de Kervansaray yaptırır. Bununla birlikte, Köprü ile birlikte faaliyete geçen Kervansaray'ın gördüğü rağbet de roman boyunca Osmanlı'nın gücü ve nüfuzu ile doğru orantılıdır: XVI. yüzyılda Edirne'den Saraybosna'ya kadar bir benzeri daha olmayan Kervansaray'a gelen her yolcu, hayvanlarıyla ve hizmetkârlarıyla bir gece burada bedava yiyip içip konaklayabilmektedir. Zira Kervansaray'ın masrafı, Sokollu Mehmet Paşa'nın kurduğu vakıftan karşılanmaktadır, bu vakfın geliri ise Macaristan'ın son fethedilen bölgelerinden alınan ganimetlerdir. Ancak Sokollu Mehmet Paşa'nın öldürülmesi ve akabinde Osmanlı'nın ekonomik, siyasi ve askerî gücünün zayıflaması ile birlikte bu durum değişecektir. Roman boyunca Kervansaray'ın başına gelenler ile Osmanlı'nın çöküş süreci paralellik gösterir.

Drina Köprüsü ile hemen yanı başında yükselen ve halkın "Taş Han" adını taktığı Kervansaray'ın faaliyete geçtiği ilk yıllarda kasaba halkında uyandırdığı hayranlık, zaman içerisinde bir alışkanlığa dönüşür. Bu süreç içerisinde Sokollu Mehmet Paşa'nın Vişegradlılara ihsan ettiği bu eserler, kasabanın gelişip büyümesine büyük bir katkı sağlamasının yanı sıra, bölge halkının gündelik hayatının vazgeçilmez bir parçası hâline gelir. Nesiller, zaman içerisinde bu büyük mimari eserler üzerinde iz bırakmaksızın değişir ve onlar, çevrelerinde

cereyan eden pek çok tarihî olaya tanıklık ederler. XVIII. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti, aldığı yenilgiler sonucunda Macaristan topraklarından çekilmek zorunda kalınca, Vişegrad halkı kadar Sokollu'nun vakfiyeleri de bu durumdan ciddi biçimde etkilenir. Zira vakıf gelirlerinin kaynağı olan Macaristan'ın kaybedilmesi sonucunda Kervansaray'ın masrafları karşılanamamaya başlar. Kasabalılar ilk başta Kervansaray'ın gelirinin birdenbire kesilmesine bir anlam veremezler, çünkü yüz yılı aşkın bir süredir yolcuların bedava konaklayıp, karnını doyurduğu Kervansaray'ın masraflarının nasıl karşılandığını bir kez olsun akıllarına getirmemişlerdir. Yıllardır vakıfları idare etmekle görevli memur Davut Hoca vakıf gelirleri kesildikten sonra Kervansaray'ı ayakta tutmak ve hizmete devamını sağlamak için elinden geleni yapar, cebinden masraf ederek bu uğurda canla başla çalışır; son nefesini de bu gayretleri esnasında verir. Ancak Davut Hoca'nın ölümü ile birlikte, ilgilenecek başka bir gönüllü çıkmayınca Kervansaray, zaman içinde bir harabeye dönüşür. Kervansaray'ın bu duruma gelmesi, âdeta Osmanlı'nın Balkan coğrafyasındaki nüfuzunun da sona ermeye başladığının bir işaretidir. 93 Harbi'nin sonunda Ruslar karşısında ağır bir yenilgi alan Osmanlı, Bosna-Hersek'i Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na bırakmayı kabul eder. İşgalin ilanından kısa bir süre sonra bölgeye gelen işgal ordusu, Türkler tarafından Kervansaray önüne konuşlandırılmış topları görünce, güvenliklerini sağlamak üzere Sokollu'nun vakfiyesi olan Kervansaray'a iki adet top fırlatır. Bu da iki yüz yıldır bakımsız kalan ve çökmeye yüz tutmuş Taş Han'ı büsbütün yıkar (Bkz. Drina Köprüsü s. 130). Kervansaray'ın yıkılması, âdeta Osmanlı'nın bölgedeki hâkimiyetinin sona ermesi ile eşdeğerdir. İşgal sonrasında Avrupa'dan kademe kademe kasabaya gelen pek çok işçi ve memur, burada hummalı bir çalışmaya girişir. Halkın kasabanın ayrılmaz bir parçası olarak gördüğü, harabe hâlindeki Kervansaray da bu yeni düzenlemelerden nasibini alır. Bir gün, etrafında uzun uzun ölçümler yapıldıktan sonra, kalan taşları da tek tek sökülen Kervansaray'ın yerinde damı çinko kaplı mavi badanalı yüksek, kaba bir kışla yükselir; askerler bütün gün bu kışlada eğitim görmeye başlar. İnşa edildiği dönemden itibaren Vişegrad halkının Sadrazam tarafından kasabalarına verilmiş önemli bir armağan olarak gördüğü Kervansaray'ın ortadan kalkması, Osmanlı mirasının da bu topraklardan artık yok olmaya yüz tuttuğunun bir işaretidir.

Osmanlı'da yeniçeri ağalarına tahsis edilmiş olan Ağa Kapısı da, tıpkı *Drina Köprüsü* romanındaki Kervansaray gibi, zaman içerisinde değişen koşullardan etkilenir. XVI. yüzyılda devletin en önemli makamlarından birine ev sahipliği yapan Ağa Kapısı, devletin gücünün ve ihtişamının bir timsalidir. Fakat bu makam, Yeniçeri Ocağı'nın bozulmasıyla birlikte devlet yönetiminin önündeki en büyük engel hâline gelir. Alemdar Vakası'nda yeniçerilerin isyanını bastırmakta güçlük çeken II. Mahmut, Haliç'teki donanma gemilerine Ağa Kapısı'nın top ateşine tutmalarını emredince, Kervansaray gibi Ağa Kapısı da top darbeleriyle zarar görür. 1826 yılında II. Mahmut'un başarılı girişimiyle Yeniçeri Ocağı tamamen ortadan kaldırılınca Ağa Kapısı da uzun süren hareketli zamanlardan sonra derin bir sessizliğe gömülür. Bir ay kadar sonra Ağa Kapısı'nın avlusuna şehrin zanaatkarlarından otuz kişi gelerek, burada birtakım incelemeler, ölçümler yapar ve giderler. Cellat Taşı, bir aydır bomboş kalan Ağa Kapısı'nın yeniden faaliyete geçeceğini anlar. Nitekim kısa bir süre sonra burada hummalı bir restorasyon faaliyeti başlar. Bu inceleme ve yenileme girişimi, *Drina Köprüsü* romanında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna-Hersek'i ilhakından sonra Vişegrad'da başlattığı yoğun yenileme faaliyetleri kapsamında Kervansaray'ın yerine farklı bir amaca hizmet verecek olan betonarme ve kaba bir bina inşa etmeleri ile benzerlik teşkil eder. Restorasyon faaliyeti bitince, burası yeniçerilerin ortadan kaldırılması için fetva veren Şeyhülislam Tahir Efendi'ye tahsis edilir ve adı da "Fetva Kapısı" olarak değiştirilir. Böylelikle, buraya yüzyıllar sonra yeniçerilerin yerine beyaz sarıklı, beyaz cübbeli insanlar gelir ve yerleşir. Osmanlı'nın kaçınılmaz sonunun hızla yaklaştığı bu dönemden itibaren Cellat Taşı, devletin kademe kademe çöküşüne Fetva Kapısı'nın avlusundan şahitlik edecektir. 1836 yılı geldiğinde binanın zindan kısmında temizlik ve bakım çalışmaları başlar. Bu çalışmayı gören Cellat Taşı, zindanın yeniden faaliyete geçeceğini ve kendisinin de idamlarda yeniden rol alacağını zannederek büyük bir endişeye düşer. Fakat sonuç korktuğu gibi olmaz; çünkü temizlenen binaya Anadolu ve

Rumeli kazaskerleri yerleştirilerek, bu yapı aynı zamanda devletin “kaza makamı” hâline getirilmiş olur. Bu değişim sonucunda binanın ziyaretçileri de artmaya başlar. Yıllar içinde “Fetva Kapısı” adı bütün Osmanlı sathına yayılarak yerleşir; “Ağa Kapısı” adı ise tamamıyla unutulur. Yeniçeriler zamanında üst tabakadan insanların dönüp bakmadıkları Süleymaniye semti, XIX. yüzyılda seçkin insanların, tanınmış bilginlerin, ileri gelen devlet büyüklerinin tercih ettiği bir yerleşim yeri hâline gelir. XVI. yüzyıldan beridir kentsel ve toplumsal bütün değişimleri gören, pek çok çarpıcı olaya şahitlik eden Cellat Taşı ise yaşanan değişimlere kendini alıştırmaya gayret eder. 1888 yılı geldiğinde Cellat Taşı, Fetva Kapısı’na yeniden işçilerin geldiğini ve yeni bir çalışmanın başladığını görerek tekrar heyecanlanır. Bir yandan Fetva Kapısı restore edilirken öte yandan avluda yeni binaların inşaatına başlanır. Tıpkı altmış yıl önce olduğu gibi, inşa edilen bu binaların üzerine yerleştirilmek üzere yeni mermer levhalar da hazırlanmaya başlanır. Cellat Taşı bütün ilgisini bu mermer levhalar üzerinde yoğunlaştırır ve tamamlanan levhanın üzerine yazılan beyitlerden, bu yeni binaların II. Abdülhamit tarafından yaptırılan Şer’i Siciller Arşivi’ne ait olduğunu anlar. Tamamlanan bu yeni binalarla birlikte devlet yönetiminde Fetva Kapısı’nın önemi daha da artar.

Cumhuriyet’in ilanından sonra, 4 Mart 1924’te halifelik kaldırılınca, Fetva Kapısı’ndaki manevi atmosfer tamamen kaybolur, şeyhülislam ve halife gittikten sonra burada kalan son ulemalar da binadan ayrılınca Fetva Kapısı’na bir kez daha ölüm sessizliği çöker. Cellat Taşı bu sessizliğin hüznünü yaşarken Mayıs ayı başlarında Fetva Kapısı’na yeni misafirler gelir. Gelenlerin başındaki ak sarıklı kişinin İstanbul Müftüsü olduğunu anlayan Cellat Taşı, “Ağa Kapısı” isminden sonra “Fetva Kapısı” isminin de değiştiğini ve burasının artık “İstanbul Müftülüğü” olarak hizmet vereceğini öğrenir. Üstelik bu gelenler eskiden olduğu gibi burada sürekli kalmamakta, mesai bitiminde kendi evlerine gitmektedirler. Bir süre sonra eski şeyhülislamlık ve yeni müftülük binasının dışında yer alan ahşap binalar genç kızlarla dolunca, Cellat Taşı bu binaların da artık Kız Lisesi olarak faaliyet göstereceğini anlar. Cellat Taşı’nın geçmişe dalıp gittiği bir akşam vakti ahşap binalarda çıkan yangınla Kız Lisesi kısa bir süre içinde kül olur. Geriye sadece müftülük binası kalır. Bir süre sonra, yangında kül olan ahşap binaların yerinde “L” şeklinde uzun ve yüksek bir beton bina yükselir ve İstanbul Üniversitesi, Botanik Enstitüsü binası olarak faaliyete geçer. Ahşap tarihî bina yerine modern çağın gerekleri doğrultusunda inşa edilen ruhsuz betonarme bina, yine “Taş Han” yerine inşa edilen çinko tavanlı betonarme kışlayı anımsatır.

İki roman arasında mekânsal açıdan bir diğer benzerlik ise yine Ağa Kapısı ile Drina Köprüsü’nün tam ortasında yer alan Kapiya’dır. “Bir yere girip çıkarken geçilen ve açılıp kapanma düzeni olan duvar veya bölme açıklığı” ve “Osmanlı’da devlet dairesi” anlamlarına gelen *kapi*¹⁵ sözcüğü, her iki roman için de önemli bir ortaklık teşkil eder. Boşnakçada “kapı” anlamına gelen ve Drina Köprüsü’nün tam ortasında yer alan; kasaba halkının “Kapiya (Kapija)” adını verdiği geniş loca, aynı zamanda Doğu ile Batı arasındaki geçiş kapısı sayılan köprünün tam ortasında bulunması bakımından önemlidir. Osmanlı’da son derece önemli bir devlet makamı olan yeniçeri ağalarının makam yerinin adı ise “Ağa Kapısı”dır. Bu noktada yüzyıllar boyunca Doğu ile Batı arasında önemli bir köprü görevi gören İstanbul’da önce yeniçeri ağalarının, daha sonra ise şeyhülislamların pek çok hayati karara imza attıkları Ağa/Fetva Kapısı, tarihî süreçte önemli bir mekân olarak ön plana çıkar. Kapiya’nın Doğu’dan Batı’ya ve Batı’dan Doğu’ya açılan bir kapı olmasına benzer bir biçimde Ağa/Fetva Kapısı da Devlet’in halka açılan bir kapısı gibidir.

Tematik Açıdan Karşılaştırma

Yüzyıllar boyunca dünyada yaşanan siyasi, iktisadi, teknolojik vb. bütün gelişmeler, toplumları daima etkiler ve şekillendirir. Çok uluslu bir devlet olan Osmanlı’nın XVI. yüzyıldaki gücünün askerî ve idari kurumlardaki çözümler sonucu azalması geniş bir

¹⁵ *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 2005, s. 1068.

coğrafyaya yayılmış olan bütün topraklarını derinden etkiler. Bu çalışmada ele alınan *Drina Köprüsü* ve *Fetva Yokuşu* romanlarında tematik açıdan ortaklıklar söz konusudur. Yukarıda geniş biçimde ele alındığı üzere, *Drina Köprüsü* romanında olaylar romanın başkahramanı Drina Köprüsü'nün etrafında şekillenir. Kasabada yaşanan gündelik kimi olayların yanı sıra uluslararası düzeyde meydana gelen kimi çıkar çatışmaları, savaşlar ve bu olayların sonuçları roman boyunca Vişegrad kasabasında yaşayan halk üzerinde pek çok yönden etkili olur. İvo Andriç, romanda XVI. yüzyıldan XX. yüzyılın başına kadar Vişegrad'da meydana gelen tarihî olayları işlemekle birlikte bu kasabadaki toplumsal değişim sürecini anlatır. Durali Yılmaz da *Fetva Yokuşu* romanında *Drina Köprüsü* romanındakine benzer bir teknikle, XVI. yüzyıldan XX. yüzyıla Osmanlı Devleti'nin çöküşü ve özellikle Cumhuriyet'in ilanı sonrasında toplumdaki değişim sürecini Ağa Kapısı'nın avlusundaki Cellat Taşı'nın gözünden işler.

XIX. ve XX. yüzyıllarda dünyada değişen iktisadi dengeler, toplumların yaşam standartlarını değiştirirken, ortaya çıkan yeni ideolojik görüşler de bu değişim süreci üzerinde etkili olur. *Drina Köprüsü* romanında yüzyıllar boyu Osmanlı hâkimiyetindeki Vişegrad'da şekillenen geleneksel yaşam tarzı, Avusturya-Macaristan tarafından işgal edildikten sonra hızla değişmeye başlayan koşullar sonucu büyük değişimler gösterir. Vişegrad'da değişen koşullar ile birlikte halkın geleneksel hayatı ile işgal sonrası kasabaya yerleşen yabancıların yeni yaşam tarzları da zaman zaman çatışmaya başlar. Bu çatışmalar, en net biçimde kasaba halkının gündelik hayatının vazgeçilmez bir parçası olan Köprü'de görülür. Eskiden Müslümanların hâkim olduğu Kapiya'da, artık Sırp ve Yahudiler de günün her saatinde serbestçe vakit geçirmeye başlamışlardır. Yeni idarenin önce caddeleri ve ardından da Kapiya başta olmak üzere köprüyü ışıklandırmasıyla birlikte kasabada gece hayatı da büyük bir değişim gösterir. Bununla birlikte yüzyıllardan beridir ilk kez bu dönemde kadınlar Kapiya'ya gelerek serbestçe oturmaya başlamışlardır. Bütün bu değişiklikler sonucu Kapiya'da yaşam artık daha canlı ve daha renkli bir hâl alır. Zaman içinde tamamıyla yerleşen yeni düzen ile birlikte halkın refah seviyesi artmaya başlar, bununla birlikte ticaret de gelişir. Dışardan gelen tüccarların artmasından doğan bir ihtiyaç sonucunda, XIX. yüzyılın sonlarına doğru kasabada faaliyete geçen bir otel ile birlikte eğlence hayatı daha da renklenir. Bütün bu yenilikler sonucu halk da kendini daha varlıklı ve refah içinde hissetmeye başlar. Andriç'in bu noktadaki tespiti Osmanlı yönetimi ile Batı yönetimi arasındaki farkı çarpıcı biçimde gözler önüne serer:

“Yeni devlet, iyi bir idare sistemiyle, insanların cebinden Osmanlı idaresinin zorla çektiğini, acısız ve kimseyi sarsmadan çekip alıyordu. O kadar ki, halk ödediği vergilerin, yükümlülüğünün belki farkında bile olmuyordu. Böylece Avusturyalılar Osmanlılar zamanından fazla para çekiyor, ama bunu daha kolay, daha çabuk ve daha emin bir biçimde yapıyorlardı.” (*Drina Köprüsü*, s. 188-189).

Kapiya'daki gündelik yaşantıdan, gece hayatına kadar pek çok değişikliğin gerçekleştiği bu dönemde üniversite eğitimi için kasabadan ayrılan gençlerin, yaz tatili için dönüşlerinde yeni ideolojik fikirlerle, yeni moda kıyafetlerle dönmeleri sonucunda toplumsal değişim süreci daha da hızlanır. Prag ve Viyana'ya üniversite eğitimi almaya giden genç nesil, tatil için kasabaya döndüklerinde Kapiya'da toplanan kasabalılara “grev”, “sosyalizm”, “işçi sınıfı” gibi yeni kavramlar hakkında uzun nutuklar vermeye başlarlar. Kimileri yeni duydukları bu düşüncelere temkinli yaklaşıp tarafsız kalmayı tercih ederken, kimileri kendilerini yakın hissettikleri bu kavramlar hakkındaki konuşmaları ilgiyle dinlerler:

“Köylülere, tarımsal sorunlardan, köylü haklarından, devlet topraklarından söz ediyorlardı. Köylüler de bunları sonradan düşünüp aralarında konuşmak için zihinlerine yerleştirmek istiyormuş gibi kaşlarını çatarak, bıyıklarını hafifçe oynatarak ve başka yana bakarak dinliyorlardı. Kimi vatandaşlar dilde ve düşüncedeki bu yenilikleri kabul etmiyor, kimileri tedbirli davranarak susmayı tercih ediyordu. Ama gençler, fakirler ve işsizler, bu sözleri şimdiye kadar gizledikleri ihtiyaçlara cevap veren, hayatlarına o zamana kadar yoksun oldukları büyük bir şey, bir heyecan katan bir müjde gibi karşıyorlardı. Partiler ve dinsel toplumlar tarafından yayımlanan makaleleri, konuşmaları, memorandumları okudukça içlerinde sanki bağlı kalan bir şey birden bağlarını koparıyor, ufuklarda olan başka insanlar ve başka güçlerle birleşiyordu. O vakit birbirlerine şimdiye kadar hiç bakmadıkları bir yönden bakıyorlardı.” (*Drina Köprüsü*, s. 235).

XX. yüzyılın ilk yıllarında patlak veren Balkan Savaşları nihayetinde ağır bir yenilgi alan Osmanlı Devleti, Balkanlar'daki topraklarını tamamen kaybeder. Balkan coğrafyası, artık tamamen Hristiyanların eline geçmiş ve bunun sonucunda Vişegrad'a yeni ve alışılmadık Sırp gençleri gelip gitmeye başlamıştır. Bu neslin konuştukları, kendilerinden önceki üniversiteli gençlerin konuştuklarından son derece farklıdır. Bu yeni nesil gençlerin giyim kuşama, kıyafetlerinin aksesuarları ve yaşam tarzları, XX. yüzyılda dünyadaki sosyal değişimin de yansımalarını taşır. Bütün bu gelişmeler kasabadaki gerginliği günden güne arttırır. Geleneğin ve eskinin temsilcisi Ali Hoca ise çevresindeki bu baş döndürücü değişim süreci ayak uyduramayarak, âdeta kabuğuna çekilir.

Fetva Yokuşu romanında ise yüzyıllar boyunca yeniçerilerin yaşam tarzına şahitlik eden Cellat Taşı, Yeniçeri Ocağı ortadan kaldırıldıktan sonra buraya gelen beyaz sarıklı ve cübbeli insanlar ile sakin bir yaşama adapte olmaya çalışır. Cumhuriyet'in ilanı sonrasında başlayan inkılap hareketleri kapsamında, 4 Mart 1924'te halifelik kaldırılınca, Fetva Kapısı'ndaki manevi atmosfer tamamen kaybolur. Fetva Kapısı bir süre sonra İstanbul Müftülüğü olarak hizmet vermeye başlar. Hemen ardından da müftülük binasının dışında yer alan ahşap binalar genç kızlarla dolunca, Cellat Taşı bu binaların da artık Kız Lisesi olarak faaliyet göstereceğini anlar.

O yılın sonbaharı geldiğinde Cellat Taşı, gerek kız lisesindekilerin gerekse müftülüktekilerin, kıyafetlerinin değiştiğini görür. Artık fesler de gitmiş, yerini şapkalara bırakmıştır. Kız Lisesindeki öğrenciler de modern giyinmeye başlamışlardır. Bu değişimlere tahammül edemeyen kadim semt sakinleri ise Süleymaniye'yi birer birer terk etmeye başlarlar. Artık bütün İstanbul'da baş döndürücü bir değişim rüzgârı başlamıştır ve Cellat Taşı da bu değişim sürecine ayak uyduramamaktadır. Bu değişim süreci karşısında Cellat Taşı'nın içinde bulunduğu duygu dünyası, Drina Köprüsü'nün kahramanlarından Ali Hoca'nın duygu dünyasını hatırlatır. Romanda eskiyi temsil eden ve değişim sürecine ayak uyduramaması sonucunda kabuğuna çekilen Ali Hoca, her şeyi dışardan gözleyerek kendi din algısı doğrultusunda yorumlar. Cellat Taşı'nın geçmişe dalıp gittiği bir akşam vakti ahşap binalarda çıkan yangınla Kız Lisesi kısa bir süre içinde kül olur. Geriye sadece müftülük binası kalır. Şehrin eski ileri gelenlerinin ve bilginlerinin terk ettiği konakları ise taşradan gelen çingeneler işgal ederek, yerleşmeye başlar. Böylelikle eski manevi havasını tamamıyla kaybeden Süleymaniye semti gün geçtikçe çöplüğe dönmeye başlar. Kısa süre sonra bakırcı dükkânları ve muhtelif eşyanın saklandığı depolarla dolan Süleymaniye, çekiç sesleri ve motor gürültüleriyle dolup taşar. Bir süre sonra, yangında kül olan ahşap binaların yerinde "L" şeklinde uzun ve yüksek bir beton bina yükselir ve İstanbul Üniversitesi, Botanik Enstitüsü binası olarak faaliyete geçer. Bu kapsamda, Cellat Taşı'nın bulunduğu avluya dışardan toprak getirilerek yeni bitkiler ve rengârenk çiçekler dikilir. Böylelikle bütün çevre gibi avlu da yeni bir görünüme kavuşur. Bu avluya artık üniversite öğrencileri girip çıkmaya, Cellat Taşı'nın üzerinde oturup ders çalışmaya veya sohbet etmeye başlarlar. Değişen nesillerle birlikte sıradanlaşan hayatlar sonucunda artık avlunun önünden gelip geçen hiç kimse, bu büyük mermer taşın neden orada bulunduğunu aklından bile geçirmez. Böylelikle Cellat Taşı, artık unutulmaya mahkûm olduğunu tam anlamıyla idrak eder. Bütün bu gelişmelerin nihayetinde topluma yabancılaşan ve kabuğuna çekilme arzusu duyan Cellat Taşı da Ali Hoca gibi XX. yüzyıldaki değişim süreci ile değişen hayat tarzları sonucunda maneviyat kaybaldığını ve insanlar sıradanlaşmaya başladığını düşünür.

Hem *Drina Köprüsü* hem de *Fetva Yokuşu*'nun tematik gücünün, değişen koşullarla birlikte toplumların yaşam tarzının da değişmesi olduğu görülür. Fakat romanlarda da yazarların aktardığı biçimde, eski nesillerin bu değişime ayak uyduramayarak ötekileştikleri veya ötekileştirildikleri ortadadır. Değişen çağların gerektirdiği koşullar, her dönemde eski-yeni çatışmasını meydana getirir ve bilhassa eski kuşağın mensupları, çağın gerektirdiği yaşam tarzına alışamaz ve topluma yabancılaşırlar.

Sonuç

Yukarıda geniş biçimde irdelendiği üzere, *Drina Köprüsü* ve *Fetva Yokuşu* romanları arasında yapısal ve tematik bakımdan pek çok ortaklık söz konusudur. Çalışmada ayrı ayrı geniş olarak analiz edilen romanlarda tespit edilen ortaklıklar toplu biçimde bir araya getirilecek olursa:

Konularına göre tarihî roman kategorisine dâhil olan ve tanrısal bakış açısıyla aktarılan iki romanda da vaka zamanı XVI.-XX. yüzyıllar arasındadır. Her iki romanı teşkil eden metin halkaları da kronolojik sıra takip eder. Dört yüzyıllık süre içerisinde nesiller değişir, romanların başkahramanları Drina Köprüsü ve Cellat Taşı bütün bu sürece şahitlik eder. Cellat Taşı, insana ait özellikler yüklenmiş olması bakımından Drina Köprüsü'nden ayrılır. Ancak *Drina Köprüsü* romanında Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i işgalinin anlatıldığı bölümde ortaya çıkan Ali Hoca, bu bölümden başlayarak romanın sonuna kadar çevresindeki gelişmelere verdiği duygusal tepkilerle âdeta Köprü'nün hislerini dile getirmeye başlar. Ali Hoca, romandaki bu fonksiyonuyla Cellat Taşı ile benzerdir. Zira hem Cellat Taşı hem de Ali Hoca, modernleşen dünyaya ayak uyduramayı topluma yabancılaşırlar. Her iki kahraman da XIX. yüzyılı XX. yüzyıla bağlayan dönemden itibaren eskinin temsilcisi hâline gelir.

Drina Köprüsü ve Cellat Taşı, gelişen teknoloji veya değişen koşullara bağlı olarak eski önemlerini ve fonksiyonlarını yitirme noktasında da birbirleriyle benzerdir. XX. yüzyılda yapımına başlanan ve kısa sürede tamamlanan Vişegrad-Vardiste demiryolu hattının faaliyete geçmesi sonucu Drina Köprüsü eski stratejik önemini yitirir. 1914 yılında I. Dünya Savaşı esnasında Sırp'lardan kaçan Avusturya ordusunun daha önceden Köprü'ye yerleştirmiş oldukları dinamitleri patlatmasıyla Drina Köprüsü kullanılamaz hâle gelir. Cellat Taşı da 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ve Ağa Kapısı'nın şeyhülislamlık makamının hizmetine verilerek adının Fetva Yokuşu olarak değişmesiyle eski fonksiyonunu yitirerek unutulmaya yüz tutar. Yüzyıllar boyu pek çok tarihî olaya şahitlik ettiği avlunun dışına atılan Cellat Taşı, burada semt sakinleri için çöp kovası vazifesi görmeye başlayıp, çöpleri alan temizlikçilerin küreklerini üzerine vurarak temizlemeyi âdet edinmeleri ile parçalanmaya başlar.

Drina Köprüsü romanındaki Kervansaray ile Ağa Kapısı da pek çok yönden benzer kaderi paylaşırlar. Değişen koşullara bağlı olarak bu yapıların yıkılmaları, restore edilmeleri ve zaman içinde farklı görevlerle tekrar faaliyete geçmeleri bu yapıların benzer özelliklerindedir. Ağa Kapısı, "kapı" fonksiyonunun yüklendiği anlamlar bağlamında ise Drina Köprüsü'nün ortasında yer alan Kapiya ile benzerdir.

Olay örgüsü, zaman, kişiler ve mekânlar bakımından karşılaştırıldığında pek çok ortak noktası olduğu görülen *Drina Köprüsü* ve *Fetva Yokuşu* romanları, tematik açıdan da benzerdir. Özellikle değişen siyasi, askerî ve teknolojik koşullar doğrultusunda kaçınılmaz hâle gelen toplumsal değişim her iki romanın da temasını teşkil eder. Toplumsal değişim sürecine ayak uyduramayan ve romanda eskinin temsilcisi hâline gelen kahramanlar aracılığıyla aktarılan eski-yeni çatışması ise romanların diğer bir ortak noktasıdır.

Kaynakça

- Aktaş, Şerif, *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, Akçağ Yay., Ankara 2005.
- Andriç, İvo, *Drina Köprüsü*, çev. Hasan Âli Ediz-Nuriye Müstakimoğlu, İletişim Yay., İstanbul 2015.
- Atay, Falih Rıfki, *Çankaya*, Pozitif Yay., İstanbul yy.
- Aytaç, Gürsel, *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*, Say Yay., İstanbul 2013.
- Çetişli, Prof. Dr. İsmail, *Metin Tahlillerine Giriş 2*, Akçağ Yay., Ankara 2004.

- Dayanç, Muharrem, *Bosna Günlüğü (Eylül 2013-Haziran 2014)*, Akademik Kitaplar, İstanbul 2015.
- Ediz, Hasan Âli, “Drina Köprüsü ve İvo Andriç Üzerine”, *Drina Köprüsü*, İletişim Yay., İstanbul 2015, s. 8.
- Enginün, İnci, *Mukayeseli Edebiyat*, Dergâh Yay., İstanbul 2011.
- Eyice, Semavi, “Ağakapısı”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul 1988, s. 462-4.
- Kefeli, Emel, *Karşılaştırmalı Edebiyat İncelemeleri*, Kitabevi, İstanbul 2000.
- Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2005.
- Vassaf, Gündüz, *Mostari Bir Köprü Bekçisinin Günlüğü*, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2013.
- www.visegradturizam.com/english/narrow-gauge-railway-visegrad-wardiste, erişim tarihi: 27.01.2016
- Yılmaz, Durali, *Fetva Yokuşu*, Beka Yay., İstanbul 1992.